

Alkotás a kulturális és lelki omlás létállapotában

Suhai Pál: *Napvégi Napban* (Válogatott versek)

Bevezetesként néhány alapvető, általános értelmezői kijelentést szeretnék tenni Suhai Pál költői világképéről, melyek természetesen idővel pontosítandók, kiegészítendők, majd négy (+4) verset tüzetesebben is elemezve-értelmezve megkísérlek az alkotói folyamatokhoz, versszerveződésekhez, konkrét képi, gondolati és érzelmi összefüggésekhez is közel kerülni.

- A nagy romlás létállapotában élünk. A kulturális és lelki romlás általános és szinte kivédhetetlen.
- Az emberi élethatalmak ellentétei feloldhatatlan paradoxonokig eszkalálódnak.
- A lényegi bűn tudattalan, fel nem ismert: a feltartóztathatatlan rombolás az egymás ellen ágáló szent ügyek harcából keletkezik, mintegy melléktermékként.
- A lírai én önmetaforizációja során egyszerre azonosul a transzcendens ítéletté váló bűnnel, és válik eleven cáfolatává a szent ügyek harcosainak.
- Ellentét képződik a harcolók ingerült örjöngése és a növekvő-közelgő transzcendens bűn-ítélet szelíden egykedvű mosolya között.
- A lírai én lelkébe az édesapa révén horgot vetett a világháború civilizációs traumája.
- Fájdalmat, tűrést is vállaló, a múlt értékeire szegezett dacos tekintet kívántatik.
- Nem a mű, nem valami épített marad meg az általános omlásban, hanem a szobormerev szembeszegülés gesztusa.
- A szellemi út – a személyes arc őrzése és a sorsválasztás – esélyt kap a maradandóságra, amit művei írásával „váj ki a légből” a költő.
- Az alkotói én képzeleti szoborrá merevítése: a megmaradás és értékőrzés fájdalmasan fegyelmezett záloga.
- A lírai én mindenkor kész a transzcendens égi sugallatok fogadására – akár jó, akár rossz a hírérték.

FODOR MIKLÓS (1967) költő, zenész, esztéta. Legutóbbi kötete: *Garabonciás-katalizátor. Dinka versek, szövegek és dalok* (Budapest, 2023).

- Egy-egy érzékelt, megfigyelt valóságalem jelentésgazdag és távlatos látomássá válik az alkotásfolyamatban.
- Az én a szerényebb szépséget választja, melyen mégis átüt a gazdagabb.
- A költő az eredeti és jelentősebb szépséget a rá való szüntelen emlékezés-sel – szellemi értelemben – életben tartja; bár az omló, kihűlő valóságban ideiglenesen lemond róla, a majdani újraélesztés reményét nem veszíti el.

TÉLI RÓZSÁK

Virágát dobhatta a rózsa el csupán,
a gyors tüzet, amely kezdett körmére égni
(a téli ég karmosabb ágakat kíván),
ám levelei maradtak a világvégi

szeles, vad jóslatoknak ellenére is,
most így áll, pőrén, fázva, félig vetkezetten,
élő szoborként, jégpáncélba fagyva itt,
de mily szép! – piroslik a zöldje a hidegben.

A jég alatt a szín elevenebben ég,
így égünk mind mi is talán egy régi parkban,
holt rög fölött mutatva még a nyár színét.

Nekünk a rózsáért a fényt ígérték hajdan.
Levélnék most a dac jeges fegyelme jut
virrasztani – ha olvadunk, meg is halunk.

Miképpen válik egy érzékelt valóságaleméből belátás a lélek rejtett világába? Ezt a költői szellemi utat próbálom végigkövetni a *Téli rózsák* című versben.

A konkrét kép, amit láttat a vers: egy rózsa. Kezdetben csak annyit közöl róla, hogy 'virágát eldobta'. Megszemélyesíti a növényt – valóban, de lássunk e költői technika mélyére. Amikor megszemélyesít a költő, úgy láttat valamit, mintha élő volna. Azt is mondhatnánk, hogy lelket, jelen esetben cselekvési képességet ad valaminek, aminek egyébként nincs ilyen képessége. A rózsa már ekkor nem a tapasztalat rózsája, hanem egy lelki kép. A virágja nélküli rózsa éppenséggel azt a mivoltát veszítette el, amiért szeretjük. Miért dobja el 'valakí' a lényegét? Mire utal e történet? Már most, az értelmezés kezdetén jeleznek egy általános világképi elemet e költészettel kapcsolatban: a kultúra értékvesztett, romos, és mivel a kultúra körbeöleli a lelket, ebből következően a lélek bajban van: szüntelen ellenállásban kell, hogy védje életterejét, miközben ehhez forrást döntően önmagában találhat csak. Visszatérve a rózsához: két választ kapunk a kérdésünkre, miért dobhatta el szirmait. Az első válasz a virágszirom értel-

mezésével születik meg. A szírom: „gyors tűz”. A tűz képét a rózsza pirossága sugallja. E tűz, mely valójában a rózsza lényegéhez tartozik, a lényegen belül pedig a teremtő erőkhöz, „kezdet a körmére égni”. Kinek a körmeiről van itt szó? Nem világos. A rózsza képére a valamilyen égő dolgot (gyufát, gyertyát) kezében tartó ember képe vetül. A rózsza ezen a ponton már a lélek metaforája. A lélek vágyódó, teremtő, szenvedélyes, szerető része önveszélyessé vált a lélek számára: tüze, mely kifelé alkotó módon lenne hasznosítható, már visszafelé hat és pusztít. Ez egy ok arra, hogy megszabaduljon tőle az én, miként szirmától a rózsza. Előkerül egy második, zárójeles érv is: „(a téli ég karmosabb ágakat kíván)”. Miközben az ég akár érzékelt látványelem is lehetne, amiatt, hogy kíván, azaz megszemélyesül, lélekkel töltődik, valami metaforájává is válik. Az ég hagyományosan, és Suhai Pál költészetében is, a transzcendenciára utal. A transzcendencia kívánalma a lélek számára olyan isteni parancs, mely életben maradását és fejlődését szolgálja. Aki hallja és megéri, annak kötelezés. Minél jobban átmetaforizálódik a szöveg, annál erősebbé válik a szellemi jelentés. A tél elszakad a konkrét tapasztalattól, és egyfajta lelki-társadalmi-kulturális telet, kihűlést, életellenessé válást kezd jelenteni. A „karom” megidézésével a növény állati tartalmat kap, mely szintén a lélekkel telítés egy költői módja: a vers olvasója, hallgatója e ponton már valamiféle látomásba érkezett: szinte látja, ahogyan a virágtalan rózsza a fenyegető télben megkapaszkodik vagy harcol, mindenesetre keményen védekezik. „Most így áll, pőrén, fázva, félig vetkezeten, / élő szoborként, jégpáncélba fagyva.”

A látomás alkotó, biztató, ellentételező pozitív eleme: a rózsza zöld levelei, melyeket megtart „világvégi / szeles, vad jóslatoknak ellenére is”. A jóslatok hagyományosan isteni eredetűek. Meghallói olyan emberek, akik közvetítésre születtek és erre is köteleződtek. Suhai Pál költői önképéhez e szerep vállalása szervesen hozzátartozik. E látomás rendkívül gazdag jelentést tömörítő kép. Pontosan kifejezi a költői önértelmezést. Benne van a legkívánatosabb szépség (a rózsza virága utal erre), de csak mint múlt, mint amiről le kellett mondani az élet élhetősége érdekében. Benne van a színtelenebb, szikárabb, védekezőbb életstratégia választása, ennek fájdalma. Benne van az is, hogy minden szépségről azért nem kell, nem szabad lemondani, hisz a leveleket nem hajlandó levetkőzni a rózsza. Benne van a kihűlés tényleges próbatétele, a (lelki-kulturális) fázás vállalása, benne van az érzelmi-intellektuális fenyegetettség: a negatív jóslatok meghallása. Benne van az is, hogy a levél, bár szerényebb szépségű, mint a szírom, mindazáltal paradox módon „piroslik”, azaz tud utalni, emlékezni és emlékeztetni a nagyobbra, ami jelenleg elveszett. Benne van a dacolás lelki beállítódása. Benne van az akár paradoxonig vitt ellentéteesség meglátása, megélése: a romlást hozó halálos fuvlatokkal szembeni mégis élni akarás, mégis szépséget létrehozás választása. A legmélyértelműbb paradoxon a versnek azon állítása, mely szerint a rózsza „jégpáncélba” van fagyva. E kép szerint a jég, melyet a tél halálos hidege fúj rá, végül is életvédő páncéllá válik. Létrejön a „dac jeges fegyelme” – „ha olvadunk, meg is halunk”. E paradoxon feszültségét

fokozza a költő azzal az állítással, hogy „a jég alatt a szín elevenebben ég”. Az ellentétek, ha szembeszegülnek, eszkalálják egymást.

Zárszóként ideidézem a *Szikár szükség* című vers néhány sorát: „Tartalmuk elfolyatták / útközben a legszebb szavak. / Ami van, védhetetlen. / Élőt csupán ez illet, / csupán ez adhat még reményt: / újjá kell írni mindent, / jövődőt, múltat, szerelmet – / minden-minden költeményt.”

OMLÁSBAN

Falakat ledöntő
égzengés,
kőalak, omlásban
nézek szét.

Kő-asszony, kő közül
nézek ki:
sápadt és szomorú
mindenki.

Heves elmúlás
görcsétől
föld remeg, ház omlik,
test szétdől.

Palota, erős vár
leroskad,
ki épít: eleve
romot csak.

Nem lehet, meg sem
születhet,
csak amit vége már
kikezdett.

Csak ami lehullhat,
az áll még:
ami nincs – ami van,
csak árnyék.

Így épít, kit a perc
lerombol,
arcot még, sorsot már
a romból.

Nem tudja, holnapot
megér-e,
így tekint oromról
a mélybe.

Útját a légből ha
kivázza,
röpteti két szárnya:
bukása.

A költői világlátás mindent meghatározó, mindent átszínező szellemi alap-élménye a kulturális omlásban lét. Választott alkotói alapállása ebből következően az omlásban való szétnézés. A kulturális omlás okozója homályba vész: e vers „égzengésként” nevezi meg. Az ég – Suhai Pál vissza-visszatérő motívuma – itt is az isten (istenek) lakhelyére utal, valamely pontosabban meg nem nevezett nem emberléptékű hatalomra.

A vers-én „kőalak”-ként, sőt, „kő-asszony”-ként láttatja önmagát, amint az égzengés okozta általános omlást nézi. Az értelmezőre van bízva, hogy kulturális utalást találjon e szituációhoz, mivel a vers tanácsstalanságban hagyja. Leginkább a bibliai Lót felesége juthat eszünkbe, akit éppenséggel az Isten által megítélt és elpusztított Sodoma látványa igézett kőbálvánnyá büntetésképpen, mert a visszanézés tiltását megszegte. Ha e bibliai kép valóban a vers kulturális-szellemi hátterének lényegi eleme, akkor mindenképpen jeleznünk kell, hogy miként a *Téli rózsza* című versben, a szoborrá válás itt is pozitívum: egyetlen esély arra, hogy az általános omlásban a lényegi emberi mivolt megőrződjön. A lelki keménység választása és vállalása – a szembeszegülő, a múlt értékeire és a jelen omlására egyaránt látni akaró dacos kettős-tekintet megőrzése – az élő a teljes pusztulástól védi: úgy tűnik, a paradox szellemi kő-lét az ára a maradandóságnak.

Amit a múltban az emberi teremtő akarat teremtett, azt rombolja le a jelenbeli általános, transzcendens eredetű omlás. A költői akarat természete szerint azonban teremtői akarat. Építhet-e valamit ebben a léthelyzetben? Paradox választ kapunk: „eleve / romot csak”. Önnön alkotásainak szükségszerű, és feltehetőleg eléggé hamar bekövetkező pusztulásának tudatával kénytelen alkotni a költői én. Ez a létállapot ellentétes azzal a hagyományos beállítódással, mely az öröklétet vagy legalább a kulturális emlékezetben való megmaradást célozza művek létrehozásával. Ám itt egy újabb csavar következik: önmagát kőszoborként láttatja a költő, és épp ezáltal, ha műveit nem is, dacos szembeszegülését mégiscsak valamiféle megmaradó dolognak tünteti fel. „Így épít, kit a perc / lerombol, / arcot még, sorsot már / a romból” – írja, s a vers végén, mintegy csattanóként megfogalmazza a feloldhatatlanná, paradoxszá tett ellentétet: „röpteti két szárnya: / bukása”.

E vers értelmezésének kiegészítéseképpen ideidézem *Az elhagyott háló* című darabot, melyet költői bravúrnak is tartok, mert úgy ír le egy életjelenséget

a szerző, hogy az egyúttal egy végigvitt látomásként is érthető. A vers témáját adó elhagyott pókháló jelensége értelmezésében a teremtő ereje által elhagyott kulturális állapot metaforája: „Post mortem működik” – halál utáni paradox életét éli a jelen nyugati kultúrája. „E kusza / szakadt szövedék, / e poros, rongyos háló, / az enervált ideg / még mindig megremeg, / ha zsákmány szárnya / vagy huzat legyinti meg”, [...] „fogdossa a beléje tévedt / szédült rovarnépet, / a molyokat, a legyeket, / mintha lenne még miért, / minthogyha lehetne kinek.”

A BOMBA

Íme a bűn kerek tojása:
mosolygok csak és hallgatok.
Titokban tojzatok világra
szelíd galambok, zord sasok.

Kloákátok a vér befesti,
repültök ingerülten el.
De engem langy ima, és esti
harangszó hulláma emel.

A roppant, meszes ég alatt
magam vagyok a cáfolat,
hogy nem lehet, csupán dadogva.

Míg szálltok, verdestek vadul,
s a vér és toll őrzöngve hull:
szelíden hullok én, a bomba.

Egy valóságéletem (a bomba) egy másik valóságéletem értelmez (tojás), így együtt egy lelki tény (a bűn) metaforájává válnak. A vers egészen szépen végigvitt, egységes képszöveget egyfajta látomássá válik. A hagyomány a látomást kapottnak tartja, azaz itt a lírai én a transzcendens közvetítőjévé válik akaratlan, de vállaltan.

A lírai én (rezignáltan?) hallgat (engedi megtörténni, láthatóvá válni a készülődőt) és mosolyog (a szent bölcs-bolondok előrelátásával?, hisz ami készül, az szörnyű). Jellemző e költészetre az én önmagát háttérbe vonva való előtérbe helyezése. Olykor valamilyen mértékben maga az alany is metaforizálódik: jelen esetben a bűn metaforájával, a bomba-tojással azonosul, ezen maszk mögül szólal meg.

Titokzatosság lengi be a létet, és a titokzatosság erőszakot (vér) sejtet, ígér. A vér motívuma, különösen a korai versekben többször is előfordul. Valamit titkolnak, valami fenyegető készül, ám ez talán fel sem fedhető, mert isteni eredetű – e tudat mindenképpen szorongást okoz.

A lírai én azonosul a bombával, így személyesíti meg. Ám ez abszurd – és szarkasztikusan fanyar – csattanóként a vers végén mondatik ki. A csattanó Suhai Pál egyik kedvelt költői hatástechnikája. Ugyanakkor egyben „cáfolatként” is értelmezi önmagát, bár hogy konkrétan minek is a cáfolata, kifejtetlen marad. Talán nem értelmezem túl a verset, ha azt mondom: annak az ádáz harcnak, melyet egymás ellen és szent ügyeinkért folytatunk a történelem hajnala óta mind a mai napig.

Paradox, hogy a bombát ima és harangszó emeli magasba – hogy megáldják a fegyvereket. Ugyanakkor ebben a világképben a pusztítás/omlás végső soron transzcendens eredetű. A bűn maga válik isteni-karmikus büntetéssé. Ezt az átváltoztatást végzi valamilyen rejtélyes, a sorsszerűség is uraló erő.

Olykor csak a metafora, a kép jelenik meg, hogy mire utal, homályban marad (madár utal a repülőgépre). A vers költői bravúrja éppen az, hogy csak a cím (a kezdet) és az utolsó szó (a vég) nem tartozik a látomáshoz. A látomás tehát az érzékelt valóságtól közrefogottan, zavartalanul tárul elénk.

Szent lázban egymást ölik az emberek, miközben szülik és növesztik a bűnt, mely mint bomba mindőjüket és mindent is elpusztítani készül. Tudattalan önsorsrontás folyik az emberi világban: miközben Szent György lovagokként a szent ügyet képviselve hadakoznak egymás ellen az elitek, a sárkány, a valódi ellenség kicsusszan a látóterükből, és mosolyogva nézi e küzdelmet, az ő érdeke, hogy abba ne hagyják...

E paradox, titokzatos, az abszurd-önellentmondó, önmegsemmisítő erőszak rémével terhes létállapot a tudattalan vagy fél tudatos lelki-szellemi világban a kimondott szavakat dadogóvá teszi. A dadogás felszíni jelensége valami mély, elfojtott tartalomra utal, valamint arra, hogy e mély erőelszívó, deformáló hatalom nem engedi az értelmes megszólalást. A mélyértelem Suhai Pál költészetében lépten-nyomon látomásba öltözik, hogy rejtekezve azért megjelenhessen.

Ami az őrzőgő, ingerült egymásnak feszülés melléktermékként megszületik (mint egy tojás), ellenállás nélkül közelít. A bomba „szelíden” hullik alá, és fenyeget azzal, hogy véget vet annak a világnak, mely őt létrehozta. Nincs benne agresszió, bosszúvágy, indulat. Olyan mintha valamely karmikus folyamat végterméke volna és mint ilyen: megnyugvás a megoldásban, mely isteni válasz az emberi folyamatokra.

Nem véletlen hoztam szóba Szent Györgyöt az elemzés során. Megidézi őt egy ironikus versében Suhai Pál is *Szent György-vitézek* címmel. E versben az eredeti legendát átértelmezve a fellépő szentgyörgyök nem a sárkány ellen hadakoznak, hanem egymás ellen tapsorkán közepette. A sárkányok meg csak gyűlnek, gyűlnek, majd eltűnnek a messzeségben, hogy aztán valamikor, váratlanul... ki tudja, mi lesz? „Embervér mocskolja képét / sok győző, vad Szent Györgynek: / nézni ál-meredélyét e sorsnak / sárkányok jönnek. / Okos fejfel bölintanak: / ennek is, ennek is vége. / S gúnárként meresztve nyakat / fölsuhognak a semmiségbe.”

KISDED OROSZLÁNT VEZET A GYERMEK...

Kisded oroszlánt vezet a gyermek
óvodába.
Puha mancsokkal lépdél most
a szörnyeteg:
anyám tejét is elissza,
lány emlékre omolva
visszahajlik ifjúságomig.
Kihűlt falvak, vad városok bozótjain
szőre hull és teste sárgán feltűnik.
Láthatatlan immár ő vezet,
villamosra száll,
ázott bundája szörnyű szag,
lábatok közt hangtalan morog,
de mit is hallotok:
gyomrában elsüllyedt harangok:
kövek konganak,
mert szörnyen tartom ám,
mert szörnyen éheznek,
mert bordája ketrece,
és stoplámpaként világít rátok
vérekes szeme.
Mint palánkon ugorna rajtam át,
de csüng a léceken:
testembe vájva holdsarlónyi karmai.

Az oroszlán a lélek szörnyetegének, értelmezésem szerint egy lelki traumának a metaforája. Gyermekkorra óta hordozza ezt a lírai én – „anyám tejét is elissza, / lány emlékre omolva”. A versfolyamat azt ábrázolja, hogy kezdetben az én vezette az oroszlánt, ám a versírás időpontjában e viszony megfordult: az oroszlán vezeti őt. A lelki trauma végső eredete a civilizációt ért pusztítás: kihűlt falvak, elvadult városok. Itt csak utalás történik erre a traumára, melynek oka, ágense ismeretlen marad.

Az oroszlán gyomrában elsüllyedt harangok abszurd képe avatja a verset látomásverssé. A látomás lehetősége kezdettől fennáll, hiszen e vers is azok közé a darabok közé tartozik, ahol az alkotó nem lép ki teremtett képei világából, nem értelmezi őket, nem mondja meg, mire utalnak. Felfogásom szerint látomássá akkor válik egy szöveg, ha valamely kulturálisan lényegi viszonyra utal. E lényegnek pedig kapcsolatban kell lennie a transzcendenciával. Ugyanis a látomás meghatározásához hagyományosan hozzátartozik a tudat: megfejtendő isteni üzenet érkezett. A harang ténye a fogódzó, mely által Isten beléphet a vers világába. Helye mély értelmű és ellentmondásos, mindazáltal Suhai Pál

költői világára igen jellemző: az oroszlán, azaz a szörnyeteg gyomra. A szörnyeteg keletkezése az a tény, mely megemésztette a túli világhoz való emberi oda-vissza kapcsolódás lehetőségét, ezáltal szörnyen meg is nehezítette. Mint ha csak az oroszlánt, a civilizációs eredetű lelki traumát végzetesen megközeleltve lehetne kiszabadítani a harangot... Viszont a szörnyeteg ezt nem tűri: „stop-táblaként világít rátok / vérekes szeme”.

Azzal fenyeget a látomás, hogy az oroszlán kitör a lírai én lelkének ketrecéből és behatol a világba. A feszültség a végletekig fokozódik a vers végén: azért nem tud kitörni a lécek közül az éhező „szörnyeteg”, mert a lírai én testébe vájta karmait. A látomás a vállalt-kapott költői szerepet is a maga végletes feszültségében ábrázolja: a költő rettenetesen szenved az oroszlántól, de nem engedi rá a világra. Éheztetni, ez azt jelenti: megakadályozza, hogy a kultúrát fel-falja. Mintegy kultúravédő áldozati szerepet vállal. Ám az éhség fokozódásából logikusan az következik, hogy a szörnyeteg indulata is fokozódni fog az időben. Az olvasóban az a sejtés marad a vers elolvasása után, hogy a végtelenségig ez az állapot nem tartható, az oroszlán előbb-utóbb el fog szabadulni...

A kérdésre, miféle civilizációs trauma horga akadt a gyermeki én lelkébe, a *Legenda* című kései versből kapunk választ. „Hogy vártam őt! Szívemben vak remény. / Apámmal egyszerre születtem én. / Cserepovec, hófelhőid alatt / a kis robot hat éve rászakadt.” Ez az öselmény vált Suhai Pál költészetének egy lényeges hangulati elemévé, melyet így fogalmaz meg: „Azóta minden idegen nekem, / sötéten nézek, lesunyom fejem.” A költő most nem alkalmazza egyik kedvelt költői eszközét, a valóságélem metaforizációját, feltehetőleg azért nem, mert itt a valóság oly erős hatalmát tapasztalja, mely elegendő a költői kifejezéshez és hatáshoz. Ezt elfogadva én mégis megkísérlem a metaforizációt (az általánosítást és távlatosítást), és azt mondom: a második világháború eseményei – vagy akár a korábbi történelmi traumák – oly mértékben behatoltak a társadalmak élő szövetéibe, a lelkekbe, oly kevéssé lehetett az általuk okozott traumákat meggyógyítani, annál inkább valamiképpen elfojtani, torz reakciókban kiélni, hogy a traumák hatásai nemzedékről nemzedékre szállva mind a mai napig velünk élnek, kifejtik roncsoló hatásukat. Mindazáltal a történelmi emlékezés, a dacos szembenézés és értelmezés, az ezzel járó fájdalmak vállalása, a gyűlölet elutasítása, a hajdani értékekre való megátalkodott emlékezés, azok megidézése az általános omlás közepette talán az egyetlen keskeny út valami Jó felé – és ezt az utat Suhai Pál életében, költészetében hűen járja is. „A jussom ez, s csupán remélhetem, / megóv, ha terhét vállamon viszem. / S mert minden más jót másokra hagyok, / csomagolok már, lassan indulok. / Jön értem égből mennydörgő fogat. / Átlépem tűnt időm. Árnyékomat.”

(Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest, 2025)